

Történetírásunk mecénása volt

„Csak a gyönyörű történelem, melynek párja nincs, tünteti fel Magyarországot páratlan szép nemzetnek.” (Bay Ilona 1896)

Az alábbiakban történetírásunk egyik elfelejtett mecénását, Bay Ilonát mutatjuk be, aki tehető személyi lévén jövedelmével segítette a magyar történetírás jeles munkáinak a közkinccsá tételét. Származására nézve Bereg megye ősi nemesi családjának a sarja volt, aki érett korára megkedvelte a történelmet és maga is próbálkozott irodalmi-történelmi írásokkal, igaz, kevés sikerrel.

Ludányi Bay Ilona a Magyar Történelmi Társulat alapító tagja, a Kisfaludy Társaság, az Országos Régészeti és Embertani Társulat, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, a Dél-Magyarországi Történelmi és Régészeti Társulat, a Csokonai Kör alapító tagja, a Toldy Kör tagja stb., kora értelmiségének sajátos egyénisége volt. A teljesség igénye nélkül felsorolt történelmi-irodalmi társulatok elismerését nem tudományos munkásságának köszönhetette. Ő azon kevesek és egyben nélkülözhetetlenek közé tartozott, aki átérvezte a múlt kutatásának fontosságát, anyagilag segítette a magyar történetírás kibontakozását. Tevékenysége épp arra az időre esett, amikor a Történelmi Társulat megalakulása után a történészek nagy terveket dőlgetve kezdték el a tudományágnak a korábbiánál színvonalasabb művelését. Céljaik nehezen lettek volna elérhetők olyan támogatók nélkül, mint Bay Ilona.

De ki is volt ő valójában? Hol élt? Kikkel tartott kapcsolatot? Milyen módon támogatta a Történelmi Társulatot? Milyen hagyatékot hagyott az utókorra? Ezen és hasonló kérdések megválaszolására vállalkozunk az alábbiakban.

1837. szeptember 24-én született a Bereg megyei Csarodán. Apja Bay Gábor (1803–1853), aki 1835 és 1837 között megyei főszolgabíró volt. Anyja, csicserei Ormós Katalin 1886-ban hunyt el. Volt egy Erzsébet nevű nővére, aki később férjével, nagyréti Darvas Alberttel Debrecenben élt.

Fennmaradt leveleiből kitűnik, hogy rájongva szeretete szüleit, már gyermekkorában apja térdén sok történetet hallgatott végig a magyarok tetteiről. Egyik írásában említette: „Apám kedvelte a történelmet, és már zseni koromban mesélgetett nekem Munkács váráról, mint Bereg vármegye büszkeségéről, a vár hajdani hős asszonyáról, a kis hercegről.”

Lehoczy Tivadar szerint: „...jól választott nevelők tanítása mellett elsajátítá nemcsak a festészetet s zenét, hanem a komolyabb tanokat is... Csarodai szép örökségét bérbe adván, Debrecenben tartja állandó lakházát.”

1873-ban Reviczky József pusztabagosi birtokoshoz ment feleségül, de öt év házasság után elváltak. Bay Ilona mindig is büszke volt őseire, kiváltképp a kuruc korban aktív szerepet vállaló Bay Mihályra és Lászlóra, akik a majtényi (1711) fegyverletétel után is kitarattak a szabadságharc zászlai mellett. Őseinek bátor tettei is közrejátszottak abban, hogy ilyen nagy tisztelettel viseltetett a múlt iránt, emléküket különös gonddal ápolta.

Csarodai lakásán felső kertje egy gyümölcsösbe ágazott, amelyből egy széles út vezetett a családi kriptához. Apja nem akart a surányi ősi kriptában nyugodni, ezért anyja a kertjükbe építtetett emlékhelyet. A családi kriptáról elmondja, hogy építészeti stílusát apai nagyapja a régi korból vette.

Bay Ilona mecénási tevékenységének kezdete a Történelmi Társulat 1881. január 7-ei ülésén kezdődött. Ekkor bocsátott 20 aranyat a társulat rendelkezésére „egy választmány által meghatározott pályakérdésre.” (Századok. 1881. 87–88. l.)

A választmány Fraknói Vilmos és Pauler Gyula javaslatára egyéves határidőre „Magyarország történetére vonatkozó 1790. év előtti bármely arra érdemes személy életrajzát” hirdette meg. A pályázat meglepő és egyben termékeny eredményt hozott, mivel nyolc mű érkezett be. A jutalmat Lánchy Gyulának ítélték oda „Széchenyi Pál kalocsai érsek, s a magyar nemzeti politika” című munkájáért. Felismerve a vállalkozás jelentőségét, Emich Gusztávval együtt honosították meg a Történelmi Társulatban először a pályázati rendszert. Ezzel nemcsak a társulat sikeres működését segítették elő, hanem lehetőséget biztosítottak a fiatal tehetséges szakembereknek is az érvényesülésre.

Adakozókészsége szinte évente megnyilvánult. 1882. január 5-én a társulat közgyűlésén ismét 20 aranyat adományozott pályázatra. (Századok 1882. 70: 169. l.) Ezúttal Márki Sándor vehette át az értékes jutalmat a Kemény János jellemrajzáról írt tanulmányáért. Még ebben az évben ismét, ezúttal 22 aranyat adományozott „bármely eddig megoldatlan történeti kérdés tárgyalására”. (Századok 1873. 178. l.)

A beérkezett pályaművet nem tartották a bírálók a magas jutalomra érdemesnek, de a Századokban biztosították publikálását. A művet Zsath Kovics Kálmán írta: „Az egrí befolyás és az ellene vívott harc a munkácsi görög szertartású egyházmegye történelmében”. (Századok. 1884. 3 közlemény. I. 680–696. l., II. 767–786. l., III. 839–877. l.)

A pályadíjak sikere arra ösztönözte, hogy további összegeket küldjön erre a célra. 1883. december 6-án „a magyar történelemből tetszés szerint választandó” 56 éves kor- vagy életrajz megírására 30 aranyat ajánlott fel. (Századok. 1883. 894. l.) A beérkezett négy pályamű közül a bírálók Acsády Ignác „Magyarország bel állapota 1680” című dolgozatát értékelték a díjra méltónak. (Századok. 1885. 3 közlemény. I. 549–562. l., II. 631–654. l., III. 703–724. l.) Ugyanakkor a pályázatra érkezett Szádeczky Lajos „Békés Gáspár” című munkáját is kiadásra javasolták, és 1887-ben a Magyar Történelmi Életrajzok sorozatban jelenhetett meg.

Emich és Bay Ilona példáját ekkor már többen követték. Például Rimely Károly pozsonyi apátkanonok 100 aranyat ajánlott fel a társulatnak a pozsonyi társas egyház történetének megírására. A pályázat eredménytelen volta miatt azonban a pénz a társulatra maradt.

A Történelmi Társulat fennállásának 25 éves jubileumára (1890. november) Bay Ilona ismét 30 aranyat küld a társulatnak „egy kis pályadíjra, vagy amire mélyen tisztelt kedves Nagyságtok vélik fordítani”. Az összeghez a Magyar Történelmi Életrajzok és a Történelmi Tár előfizetésére szánt forintokat is hozzáadták. Ebből a pályadíjból Corvin János életrajzát írta meg a társulat igazgatóság. A díjat ezúttal Schönherr Gyula vehette át. Terjedelmes

művét a *Magyar Történelmi Életrajzok* sorozatban 1894-ben, a X. kötetben jelentették meg.

Közben hozzá közel álló szerzőknek is küld honoráriumot magas színvonalú írásokért. 1891. november 21-én a Szilágyi Sándornak írt levelében ígéri, hogy 100 koronát küld neki a *II. Rákóczi György* című közleményére. Leveleiben többször is hangsúlyozza: „Én nem politizálok, csakis történelmünkön melegen függök.” Évente küldött összegeket a rodostói Rákóczi-emlékhelyek felújítására. E végből Randazzo atyával tartott kapcsolatot, aki képeket küldött az ottani Rákóczi-ereklyékről, hogy a kapott pénzből restaurálhassa azokat. 1893 őszén 1000 osztrák koronát küld erre a célra. Így kijavíthatták a Rákóczi-kastélyt is.

Thaly Kálmánnak írt leveleiben hangot adott aggodalmának, amit az idegen eszmék keltettek benne. Adakozásait ezért néhány alkalommal visszafogta. Félelmeiről így ír: „...a mi kedves hazánkat csak az idegen elemek eszmei kezdek háborgatni, felette megszorítottam kiadásomat. Teljesen magamra vagyok utalva, hogy ősi vagyonomat eddig minden tehertől menten kezeltem teljesen az én előre való gondosságból ered...”

Thaly Kálmánhoz közeli barátság fűzte, erről tanúskodik több száz levele, melyeket a kuruc kor legnagyobb XIX. századi kutatójához írt. Rendszeresen beszámolt neki adományairól, olykor őt bízta meg felhasználásukkal. Thaly is nagyra becsülte őt, egyik levelében Bay Ilonát magához Lorántffy Zsuzsannához hasonlította. Mecénásunk azonban csupán takarékoságát ismerte el Lorántffy Zsuzsannához hasonlónak. Thaly szívesen elolvasta és véleményezte a Bay Ilona írásait. Mivel a történész több alkalommal járt Bereg megyében, néha felkereste a csarodai

magányában élő asszonyt. Ez történt 1888-ban is, amikor Thaly Beregszászban tartott előadásokat a Rákóczi-korról és kutatásokat folytatott a megyei levéltárban.

Bay Ilona helyesen érzekelte az országban végbemelő változásokat, azt, hogy az új nemzedék másként látja a történelmet. „Hogy manapság a történelemért nem lelkesülnek abban rejlik nagyrészt, hogy Magyarország társadalmi képe megváltozott, azok akik a történelmet hajdan örökből hallott krónikákban oly nagy kegyelettel őrizték, – apáról fiúra adták át nincsenek többé, vagy akik még vannak anyagilag vannak a pusztulás színén.” (1898. I. 10. (139) Szilágyinak írt leveléből)

Szerencsénkre ő lelkesült és anyagilag is áldozatokra volt hajlandó. 1900-ban a társulat által kezelt „Rodostói alap”-nak küldött 2000 koronát ezzel bocsátotta felhasználásra: „II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek az eddig föl kutatott történelmi adatok gondos és pragmatikus felhasználásával, mindkét nembeli művelt magyar ifjúság számára megírandó életrajzára tűzessék ki pályadíjút”. (Sz. 1900. 274., 277. l.) Azonban az 1902. április 8-ára kitűzött pályázat eredménytelen maradt (Sz. 1902. 599–600. l.) A kudarc ellenére még 1000 koronával toldotta meg a díjat. (Sz. 1904. 790. l.) A pályázatot 1904. április 8-i határidővel ismét meghírdették. (Sz. 1904. 696., 1905. 95. l.) A beérkezett mű ezúttal sem érte el az elvárt színvonalat. (Sz. 1904. 592. l.; Sz. 1904. 1011., –12., –4 l.)

Végül a társulat úgy határozott, hogy megbízás útján íratja meg a Rákóczi-életrajzot. (Sz. 1905. 285. l.) A kézirat elkészítésére a társulat választmányi tagját, Márki Sándort kérték fel (Sz. 1905. 271. l.), aki elvállalta a felelősségteljes munkát. (Sz. 1905. 395.

l.) Ilyen viszonyok után készülhetett el a háromkötetes Rákóczi-életrajz. Bay Ilona támogatása révén színes, díszes kiadásban kerülhetett az olvasók kezébe. A III. kötet kiadása után még 1000 koronát küldött jutalomdíjra. (Sz. 1904. 491. l.; Sz. 1913. 472. l.; Sz. 1908. 83. l.) Egyetlen kikötése az volt, hogy a köteteket Thaly Kálmán emlékének ajánlják. (Bereg. 1909. X. 24.)

Nagy meglepetéssel vette tudomásul II. Rákóczi Ferenc és sorstársai hamvainak hazahozatalát. Rákóczi és Thököly ravatalának megkoszorúzására 200–200 koronát biztosított. Szobraik felállítására ugyanennyit szánt. Pénzével adózott Thaly Kálmán emlékének is, amikor a Thaly-alap javára utalt át 600 koronát.

A *Századokban* megjelent nekrológban méltóan megemlékeztek Bay Ilonáról (elhunyt 1913. május 15-én Csarodán), sommázták adományait is. A társulat részére tett alapítványai, részben rokonai nevére, 4800 koronát tettek ki. Ezenkívül meghatározott cél nélkül ajándékozott a társulatnak 1400 koronát, a *Történelmi életrajzok*-ra pedig a fent említetteken kívül 140 aranyat és 1700 koronát. Így adományainak összege meghaladta a 20 ezer koronát.

Irodalommal, történetkutatással – ha nem is olyan szinten, mint a Történeti Társaság kiváló tagjai – saját maga is foglalkozott. Erről tanúskodnak kéziratai és megjelent cikkei. Dolgozatairól szerényen vélekedett. „Történelmi beszélyeket s néhány történelmi vázlatocskát és néhány idilli elbeszélést vettem papírra jegyzetekkel.” Az 1880-as évek végén szeretne volna kiadni őket – Szilágyi Sándornak megígérte, hogy saját rajzaival illusztrálja majd. Ez a kézirat azonban nem jelent meg, ami bizonyá-

ra az egyik oka annak, hogy őt és szerény munkásságát gyorsan elfelejtette az utókor. Írásait Szilágyin kívül más történészeknek is bemutatta recenzió céljából. Véleményezte azokat Lehoczky Ti-vadar és Komáromy András is. Rövid tanulmányai láttak napvilágot a *Századokban*, a *Turulban*, a *Bereg* című hetilapban. Írásainak túlnyomó többsége ma is kéziratban van, amelyeknek egy részét a nyíregyházi megyei levéltárban őrzik.

Szilágyi Sándornak írt leveleit a múlt iránti lelkesedés hatja át. A történetíró rendszeresen elküldte neki munkáit, könyvekkel látta el. A Bay Ilona által küldött adományok gyakran Szilágyi Sándoron és Thaly Kálmánon keresztül vagy az ő tanácsuk alapján értek célba, esetleg lettek felhasználva a Történeti Társulat javára.

Aktívan részt vett és anyagilag támogatott kulturális rendezvényeket. Rajongott Thaly Kálmánnak a kuruc kort megelevenítő 1893-as beregszászi előadásáért.

Szilágyi Sándornak írta: „A jó Úr isten látja lelkemet a történelmet főleg hazai történelmünket mily melegen kedvelem, a történelem iránti rokonszenvenmet bár nagyon szerényen nyilvánítani – de mit teszek végette az csakis a valódi kegyelet tettei velem.” (1889. III. 12.)

Manapság szintén nagy szükség lenne Bay Ilonához hasonló mecénásokra, akik pályaművek megírását támogatnák ösztöndíjakkal akár hónapokon vagy éveken át. Hiszen tudjuk, hogy a történész akkor végezheti sikeresen a munkáját, ha önfeláldozóan elmerülhet a történelmi forrásokban, megfedkezve a mindennapok gondjairól...

Csatáry György történész,
a *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola*
tanszékvezető tanára